

съвременната ни литература“, Ефрем Каранфилов безкомпромисно разобличава идеологическия смисъл на опитите на буржоазното литературознание и литература да херметизират хуманистичното съдържание на литературата или да го подменят с вулгарен утилитаризъм. В тази насока той се ръководи от сигурния критерий на Маркс и Енгелс, които определяха комунизма като „завършен хуманизъм“. Верни, макар и малко конспективни са наблюденията на автора върху състоянието на проблема в съвременната българска литература. Каранфилов обаче допуска и някои недостатъчно прецизни формулировки, които хвърлят до известна степен олекотяваща сянка върху изследователските му усилия. Така например задавайки си въпроса, какво предполага общността с другите за индивида (във връзка с цитата му от К. Маркс и Ф. Енгелс на с. 56), Е. Каранфилов я вижда в „общи цели на труда, изявяване на личността в труда“. Едва ли е пълна характеристиката на междучелностните отношения само чрез труда.

Въпросът за хуманизма в литературата е неделен от проблема за изобразяването на човешката личност, за изграждането на художествения образ на човека в литературата. През тази призма — концепцията за личността — Наталия Яковлева визира проблема в социалистическите литератури в рамките на най-мощния жанр — романа („Концепцията за личността в романа на социалистическите страни“). Изследването на концепцията за личността в романа и в литературата в цялост, както правилно отбелязва Яковлева, дава възможност да се проучи състоянието на класическия проблем „личност — общество“, да се добие пълна и конкретна представа за онова ново качество, ново измерение на взаимоотношението между личност и общество, което съветската критика сполучливо определи като „взаимна отговорност“. Авторката илюстрира това ново измерение с богат литературен материал, почерпен от романа в социалистическите литератури. Що се касае до характерното в изобразението на героя в социалистическия роман, от богатия спектър на аналитични заключения бих посочил поне едно, което смятам за особено важно, типологично за героя на социалистическия роман — пренасяне на ударението при изобразението му върху анализа на самосъзнанието, в противовес на култивираното от буржоазното общество и оттам — в буржоазната литература стереотипизиране на мисленото и поведенето. Бихме могли да отбележим и краткото съобщение на Ванда Смоховска-Петрова „Работническа и селска тематика в съвременния роман на социалистическите страни“, визиращо (за съжаление твърде бедно в концептивно отношение) състоянието на тези два вида „отраслови“ романа предимно в полската литература.

Статията на Владимир Щерба „Литература и култура“ отново ни връща към идеологическата борба в съвременния свят, но този път в светлината на един по-широк контекст — този на културата. Изхождайки от марксистическата позиция за единството и динамичната взаимовръзка между различните сфери на културата, авторът пише: „В съвременния свят въздействащата функция на литературата се проявява диференцирано. В един случаи тя е могъща формираща, духовно обогатяваща сила, в други — фактор на обединяването, стандартизицията или извращаването на културата. Ако произведенията на прогресивната литература сближават човека с културата, реакционната литература го разединява с нея, включва го в сферата на псевдокултурата, духовно го обеднява или осакатява.“ Понататъшният цялостен анализ на Щербина конкретно и категорично подкрепя тази теза.

Впрочем и цялата идеологическа борба в литературата и литературознанието не е ли насочена също и против обединяването, стандартизицията и осакатяването на човешката личност? Изводът, който се налага, е, че тази борба е толкова по-резултатна, колкото нашите усилия са по-плотни, а самата борба се води на широк фронт, упорито, безкомпромисно, систематично, с изпитаното оръжие на марксистската научна истина.

Рецензираният сборник е ярък израз на успешното настъпление на обединителни сили на българската и съветската литературна наука в критиката на буржоазното литературознание. Той показва високото проблемно-теоретическо равнище на марксистското литературознание и разкрива нови хоризонти пред българо-съветското идейно-творческо сътрудничество.

Георги Гетов

„КРИТИЧЕСКИ ХРОНИКИ“

от ЯКО МОЛХОВ

С., „Български писател“, 1975. 318 с

Заглавието „Критически хроники“ най-точно характеризира новата книга на Яко Молхов. Тя фиксира пътя на критика в продължение на няколко години и ни дава сравнително цялостна представа за неговото развитие през това време, за активното му участие в литературния живот.

Но това заглавие е валидно въобще за критическото дело на Яко Молхов, защото той е най-вече оперативен критик. Нещо повече, основен жанр, в който той най-често се изявява, е рецензията. Дори и в по-обширните статии неговият подход е рецензентски.

Днес в това има като че ли нещо обидно и рецензията се счита едва ли не за второстепенен жанр. Немалко критици, дори и сред най-младите, предпочитат проблемните статии и студии за сметка на рецензията, но в края на краищата за значимостта на едно критическо дело трябва да съдим не от жанровото предпочитание, а от степента на реализацията на творческите заложби, от верността на критическите оценки и анализи. Нима нямат по-голяма стойност рецензиите с верни оценки от статите за автори и книги, които след време се оказва, че не са влезли в литературата?

Като оперативен критик Яко Молхов има заслуги на първо място в оценката на разглежданите от него литературни произведения. Той има прецизно школуван усет за художествените стойности, изграден главно върху реалистични образци. Друго обаче прави силно впечатление — Яко Молхов проявява подчертан интерес и към непознати автори, към млади поети и писатели, чиито творчески физиономии не са ярко реализирани. В това има освен симпатичната дързост и дълбок морален смисъл, защото е израз на желанието на критика да помогне, на готовността му да посветва, да даде кураж, да вдъхне увереност. Разбира се, Я. Молхов не е критик, който непременно хвали, неговите рецензии невини са „положителни“, но те са доброжелателни, обективни и честни. Оценката в тях е винаги плод на една стабилна позиция, на ясното разбиране за литературата като за високоотговорна обществена дейност, подвластна само на високодаровити хора. И точно тук идва онзи момент, който превръща теоретическите принципи в действителни критерии. Аз ще го нарека талант, макар че не бих искал да наместявам големите думи, когато говоря за критик като Яко Молхов.

Но Яко Молхов не само оценява. Оценката е крайният етап на критическия анализ и тя се извежда чрез доказване на достойнствата и слабостите на книгата. Впрочем анализ като че ли не е най-сполучливата дума за критическия метод на Молхов. Той се стреми повече към възстановяване на атмосферата, духа и смисъла на разглежданата творба, а не към нейното сухо различаване. Той даже не фиксира толкова проблемите, а търси доколко авторът е намерил най-достойния начин на сиепление на отделните части, на пълната и убедителна изява на образите, доколко той е изградил явна картина на живота. С една дума, Яко Молхов цели да види в дадения автор най-напред писателя-творец. Защото в една книга може да има всичко, което ще се похвали на констативната критика, борецка повече с абстрактни понятия и критерии, но пак да не бъде литературно произведение. Изкуството изисква усет, сетива, за да бъде усетено и разбрано. Аз не смея да твърдя, че Яко Молхов винаги е реагирал точно: неговите сетива

също са му изневерявали, но това е естествено и не то определя мястото му в нашата критика.

С изключение на Димитър Димов и Валери Петров трудно ми е да посоча други писатели, към които Яко Молхов да храни такова дълго и трайно предпочитание. Тяхното значимо творчество е свят, богат на идеи и образи, на чувства и настроения, на мотиви и проблеми, близки до душевността на самия критик. Изхождайки от тях, критикът изтъква най-вече ония моменти, които определят мястото им в съвременната българска проза и поезия. Мисля, че статията „Романите на Димитър Димов“, с която се открива книгата, е съществен принос в изучаването на писателското дело на този голям български белетрист. Свързан с естествена творческа и колегиална връзка с Димитър Димов, критикът е имал възможността да наблюдава отблизо писателя, разговарял е с него, изучавал го е непосредствено. Всичко това е оказало влияние върху по-сетнешните занимания на Яко Молхов с романите на Димитър Димов.

„Поручик Бени“, „Осъдени души“ и „Ютюн“ са трите етапа в развитието на романиста Димитър Димов, три момента, на всеки от които откриваме в различна степен дарованието на писателя, неговия естествен стремеж към проникновено пресъздаване на сложния човешки мир. Яко Молхов не противопоставя тези етапи, но той ги степенува, за да извиси като творчески връх последния роман. Разбира се, една такава констатация не е все още достойнство. Важното е, че критикът умело навлиза в особеностите на трите романа, напипва главните проблеми, обяснява причините за една или друга несполука или постижение. Заедно с това той търси връзките между трите романа, схваща ги като своеобразно продължение един на друг, като плодотворен процес в усвояването на художественото майсторство. Такъв подход е особено уместен, когато е приложен към творчеството на Димитър Димов. Яко Молхов е подирил корените на явлениято Димитър Димов както в литературната традиция и съвременно състояние на литературния процес, така и в социално-политическите условия на времето, в което той е създавал трите си романа.

Важно място в книгата „Критически хроники“ заема и рецензията за стихосбирката на В. Петров „Дъжд вали — слънце грее“. По същество тази рецензия е проникновен портрет на поета, в който са набелязани редица важни черти, определящи творческите особености на Валери Петров. Рецензията е проникната с една мила любов към поета и в същото време е написана с разбиране на поезията, с една така рядко срещана съпричастност към поетическото слово на този истински майстор. Затова така съответно на творчеството му звучат думите на критика: „Поезията на Валери Петров въ-

преки интимния ѝ тон, въпреки автобиографичните подробности в нея е чиста проба гражданска лирика.

Отделих тези две статии не за да продължа с изреждането на останалите, макар че бих могъл специално да изтъкна написаното за Александър Геров, Божидар Божилов, Петър Алипиев, Емил Манов, Георги Мишев и пр. Но аз искам да обърна внимание на начина, по който Яко Молхов пристъпва към различни по дарование и натурел автори. При автор, който обещава развитие или пък няма особени литературни заложби, Молхов е любезен, склонен към цитиране: той сигурно се надява с читателите да обрне внимание на читателите и да ги накара да прочетат книгата. Това не е литературен Пилат, който деликатно иска да прехвърли задължението за остро отричане другиму, а добронамереност, която се старее непременно да открие нещо ценно, нещо, което да оправдае усилията на автора. Не мисля, че подобен жест е винаги от полза, но той е винаги необходим, защото запазва добрия тон. А и кой може със сигурност да предскаже от кой млад човек ще се роди голям писател и от кого няма какво да очакваме. Впрочем сам Яко Молхов в едно интервю в сп. „Пламък“ много по-точно от мене обяснява тази си доброжелателност към всеки, който се посвещава на литературата: „Един формиран още преди Девети септември просветителски подтик ме е тласкал към желанието да обяснявам, да подтиквам, да давам кураж на всеки, който има стремежа към духовно извисяване. (...) И аз знам какво означава жестът, вниманието, подадената ръка на опитващия се да твори в провинцията“ (Пламък, 1976, кн. 1).

Когато обект на неговото изследване е писател, извоювал своето място в литературата, Яко Молхов се стреми да очертае по-пълно неговия реален принос, да навлезе в същността на естетическия свят на твореца. В този стремеж най-добре личат предпочитанията на критика, неговата литературоведска подготвеност, умението му да съпоставя и да извежда важни истини за литературата. Я. Молхов анализира мотивите, проследява композиционните елементи, спира се на езика на писателя, т. е. целта и подходът в случая са взаимозависими. Яркото естетическо явление изисква съответна критическа настройка, за да бъде обхванато в неговата цялост и величина. Аз вече изредих няколко имена на ярки творци в съвременната ни литература, за които е писал Яко Молхов: списъкът вероятно би могъл да се продължи с редица още по-малко сполучливи статии и оценки. Така че няма да е справедливо, ако си мислим за Яко Молхов като за някакъв литературен особняк, който нарочно страни от литературния поток и реагира на конюнктурните нрави чрез мълчание. Той не толкова противопоставя неизвестните имена на нашумелите автори, колкото чрез тях

иска да ни сроди с нови светове, да ни накара да не бъдем високомерни и да чакаме времето да свърши нашата работа. И ето статията му за Д. Димов, В. Петров, Ал. Геров, Бл. Димитрова, Б. Божилов и др. са проникновени наблюдения за достойнствата и слабостите на тези видни наши писатели, стояли почти винаги в центъра на всеки критически интерес.

Винаги ме е удивлявала точността на преценката у Яко Молхов, способността му с едно изречение само да фиксира най-главното у писателя. Ето няколко примера, взети от книгата „Критически хроники“: „Той (Ал. Геров — П. А.) не подчинява своите възгледи, не ги обуздава в името на една естетическа прецизност — той ги изразява и с това като че ли изчерпва своята мисия в живота“; „Моралист по устройство, тезисен по неизбежност“ (Емил Манов); „Поет на щастливите попадения“ (Божидар Божилов); „Той не може да прикрива собствената си преживелица и поради това не може да стане белетрист от чист вид, да измисля правилно-подобен свят“ (Станислав Сивриев); „Освобождение чрез литературен изказ“ (Георги Алексиев) и пр.

Яко Молхов е и кинокритик. Голяма част от неговите сили са отдалени и на седмото изкуство, където участието му е също така забележимо, както и в литературата. В тази книга Яко Молхов е включил една статия, чийто обект на изследване е на границата на киното и словото: киносценария. Подобни изследвания в литературната критика (от гледна точка на литературата) почти не са правени у нас. Пък и все още се спори дали сценарият е литература или е само спомогателен първоначален материал за филма. Яко Молхов проследява в исторически план развитието на киносценария след 9. IX. 1944 г., спира се на най-ярките му образци, за да потвърди истината, че добър филм става само от добър сценарий. Критикът отбелязва редица особености на сценария като литературен жанр, които му осигуряват необходимата жанрова самостоятелност.

В книгата „Критически хроники“ ще прочетем едно вдъхновено есе за романа „Под игото“ на Иван Вазов, за живота на тази велика творба в рамките на едно съзнание. Любовта към Иван Вазов е съчетана с интересен литературоведски прочит на романа, за да се получи вдъхновена прослава на класическия Вазов роман.

Читателят вероятно с любопитство ще прочете и спомените на Яко Молхов за Емил Шекерджийски, Димитър Димов, Борис Делчев, Арманд Барух и Марий Ягодов — все хора, с които критикът е бил свързан в своя житейски път.

А сега нещо за стила на Яко Молхов. Обикновено за езика и стила на критиката почти не се говори. Не знам дали това е оправдано и дали е достатъчно критикът само максимално да постига текста, без да

се старе да бъде разбираем и близък до твореца. А Яко Молхов пише просто, интимно, улекателно, с подкупваща откровеност и сърдечност. Той не ни смайва с терминология, не ни затрупва с многознайковство, а иска да ни накара да преживеем заедно с него онова, което и той е почувствувал. Той разговаря с читателите си, без да налага своето мнение; той обича да казва „според мене“, „мисля“ и т. н. Неговата оценка е лична, тя външно не претендира за меродавност, но е непоклатима. Понякога Я. Молхов ще се обърне направо към писателя, ще сподели с него радостта или недоволството си, ще разкаже за изпитаното по време на четене удоволствие. Въобще Яко Молхов не обича сухото теоретизиране, позата, заяждането, грубото отрицание. Често пъти той ще изрази несъгласието си с автор или книга пронично, със закачлива забележка,

ще си послужи със сполучливо и остроумно сравнение. Неговите статии са най-напред четиво, а след това аналитично-оценъчна критика. Така че ако е необходимо да поставяме епитети за всяка критическа индивидуалност, бих нарекъл Яко Молхов „артистичен критик“, макар за това звание да спорят мнозина още, които съвсем не го заслужават...

Без да е пълна равностетка, юбилейната книга на Яко Молхов е добър повод още веднъж да погледнем на този критик, за да се убедим, че скромно, безшумно, но честно и с любов към изкуството се създава респектиращо критическо дело. Уверен съм, че към Яко Молхов ние ще се връщаме постоянно, защото той е отличен пример за върно служене на литературата и киното, на трудните в битието на критика.

Панко Ангелов